

Środki zabezpieczające. Ujęcie systemowe

---

redakcja

**Agnieszka Barczak-Oplustil
Małgorzata Pyrcak-Górowska
Andrzej Zoll**

Kraków 2021

Rozdział 8. Środki zabezpieczające w prawie karnym Republiki Słowacji

Alfred Budziak

1. Wprowadzenie

Celem poniższego opracowania jest omówienie charakteru słowackich środków zabezpieczających w ujęciu prawnoporównawczym, w kontekście regulacji polskich. Uwzględnia ono rozwiązania konstytucyjne oraz opisuje model aksjologiczny przyjęty przez słowackiego ustawodawcę. Omawia także szczegółowo długoterminowe środki przewidziane przez Kodeks karny, ze szczególnym uwzględnieniem badania aktualności podstaw dalszego stosowania środka oraz rozwiązań szczególnie wyróżniających się z komparatystycznego punktu widzenia.

2. Wina oraz niepoczytalność

Tekst polskiego Kodeksu karnego nie miesza nigdy pojęć winy z umyślnością lub nieumyślnością, lecz reguluje je całkowicie oddzielnie. Na gruncie słowackiego prawa karnego nie istnieje podobne rozróżnienie.

Artykuł 17 słowackiego Kodeksu karnego (TZ)⁵⁴⁰ wprost mówi o „umyślnym zawinieniu” oraz „zawinieniu z niedbalstwa”, traktując łącznie stronę podmiotową oraz zagadnienie winy.

Doktryna słowacka dokonuje wykładni pojęcia winy w zgodzie z literalnym brzmieniem Kodeksu, przyjmując jednoznacznie teorię psychologiczną. Zawinienie definiuje się jako „wewnętrzny psychiczny stosunek sprawcy do obiektywnych znamion czynu przestępnego”⁵⁴¹, co w pełni wpisuje się w klasyczne ujęcie winy w myśl tejszej teorii. Nie występują przy tym zauważalne spory w tej materii, obecne na gruncie prawa polskiego. Jaroslav Ivor wyróżnia przy tym dwa elementy składowe zawinienia⁵⁴². Pierwszym z nich jest płaszczyzna intelektualna, czyli świadomość realizacji, odnosząca się do wszystkich znamion czynu zabronionego. Drugim – płaszczyzna woli, w ramach której wyróżnia zrozumienie oraz wolę *sensu stricto*. Na tej podstawie dzieli zawinienie także na dwa rodzaje:

- a. Winę umyślną w obu postaciach (*dolus directus* i *dolus eventualis*),
- b. Winę nieumyślną, „z niedbalstwa”, w postaci świadomej (lekko-myślność) i nieświadomej (niedbalstwo *sensu stricto*).

Zawinienie oraz motyw działania sprawcy tworzą wspólnie w tym ujęciu stronę podmiotową przestępstwa.

Ujęcie przesłanek niepoczytalności w słowackim prawie karnym jest dosyć szerokie, opierając się na bardzo szerokim pojęciu zaburzeń czynności psychicznych. Każdy, kto z ich powodu nie mógł zupełnie rozpoznać znaczenia swojego czynu, nie może ponieść za jego popełnienie kary, wolno wszakże wobec takiej osoby orzec sankcję w postaci środka zabezpieczającego.

Prawo słowackie posługuje się także pojęciem ograniczonej (zmniejszonej) poczytalności. Rozumie się przezeń stan, w którym sprawca jedynie w sposób ograniczony rozpoznaje bezprawność czynu lub ma zmniejszoną kontrolę nad swoim zachowaniem⁵⁴³. Pojęcie to stanowi zatem przetworzenie definicji pełnej niepoczytalności, zawartej w Kodeksie.

540 Zákon z 20. mája 2005 Trestný Zákon (č. 300/2005 Z. z.), < <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/300/> >, dostęp: 30 lipca 2021 r.

541 J. Ivor i in., *Trestné...*, s. 135.

542 J. Ivor i in., *Trestné...*, s. 136.

543 O. Samaš, H. Stiffel, P. Toman, *Trestný...*, s. 66–67.

Słowackie prawo używa do określania zaburzeń czynności psychicznych – w tym w Kodeksie karnym – równolegle dwóch pojęć: *duševná choroba* i *duševná porucha*, nie definiuje ich jednak w żaden sposób⁵⁴⁴. Brak takiego dookreślenia powoduje daleko idące trudności w badaniu desygnatów konkretnych regulacji, przez co niezbędne jest podjęcie próby przyjęcia jednolitej definicji tych terminów. Ich interpretacja zdaje się przysparzać doktrynie prawnej naszego południowego sąsiada niemałych problemów, podobnych polskim trudnościom na gruncie ustawy o ochronie zdrowia psychicznego. Próbuje się odwoływać do znaczenia przyjętego w psychiatrii oraz do orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w tym zakresie⁵⁴⁵. Wydaje się jednak, że wewnątrz doktryny wyróżnić można dwa główne nurty.

Zdaniem Jozefa Čentéša i innych autorów jednego z komentarzy do TZ *duševná porucha* oznacza wyłącznie zaburzenia czynności psychicznych w ogólności⁵⁴⁶; jest to biologiczne kryterium wpływające na poczytalność danej osoby. Zaburzenia te mogą mieć zarówno trwałe, jak i przejściowy charakter. Autorzy wyróżniają trzy ich rodzaje:

1. Choroby psychiczne (*duševná choroba*). Zdaniem autorów pojęcie choroby psychicznej w prawie słowackim zawierałoby się zatem w pojęciu zaburzenia czynności psychicznych. Jako przykład takiej choroby wskazują oni schizofrenię.
2. Psychiczne stany chorobowe (*chorobne duševne stavy*). Analiza przedstawianych przykładów pozwala stwierdzić, że zaliczyć do nich można zaburzenia osobowości, zaburzenia rozwoju oraz niepełnosprawność intelektualną.
3. Krótkotrwałe zaburzenia czynności psychicznych (*kratkodobé duševné poruchy*), do których zaliczają się wszelkie stany wpływające przejściowo na czynności psychiczne, w tym także związane z chorobami – do takich zaburzeń należy np. alkoholizm, epilepsja, zaburzenia związane ze wstrząśnieniem mózgu.

Druga interpretacja, przyjęta przez Haralda Stiffela, Pavola Tomana i Ondrieja Samaša, wyróżnia dwa znaczenia frazy *duševná porucha*⁵⁴⁷. Pierwsze z nich można nazwać znaczeniem *sensu largo* – jako zaburzenia

544 M. Čič i in., *Komentár...*, s. 135.

545 M. Čič i in., *Komentár...*, s. 135.

546 J. Čentéš i in., *Trestný zákon...*, s. 45–46.

547 O. Samaš, H. Stiffel, P. Toman, *Trestný...*, s. 66.

czynności psychicznych w ogólności, podobnie jak w koncepcji z komentarza Čentéša i w tym znaczeniu fraza ta miała zostać użyta w art. 23 TZ. Stiffel, Toman i Samaš wyróżniają też trzy rodzaje zaburzeń czynności psychicznych, identyczne jak w pierwszej koncepcji, z tym, że w miejsce pojęcia *duševná choroba* używają takiego samego sformułowania – *duševná porucha*⁵⁴⁸. W tym znaczeniu, które odąd należy nazwać *sensu stricto*, oba pojęcia mogą być używane zamiennie.

Istotną wskazówką dla odczytania intencji ustawodawcy słowackiego jest zmiana, jaka zaszła na mocy ustawy 262/2011 z dn. 13 lipca 2011 r.⁵⁴⁹ w § 81 TZ, dotyczącym detencji. W miejsce frazy: „jeśli skazany w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności zapadnie na chorobę psychiczną (*duševná choroba*)” wprowadzono zapis następujący: „jeżeli u skazanego w trakcie odbywania kary wolności stwierdzi się zaburzenie czynności psychicznych (*duševná porucha*)”. Wejście w życie tej nowelizacji przesądza o różnicy znaczeniowej obu pojęć w słowackim prawie. Wydaje się zatem, że należy oprzeć się na pierwszej z wyżej opisanych interpretacji. Na gruncie niniejszego opracowania *duševná porucha* tłumaczona więc będzie jako zaburzenie czynności psychicznych.

Oznacza to zarazem niezwykle szerokie ujęcie zaburzenia czynności psychicznych, mogących skutkować stanem niepoczytalności. Znajdą się bowiem wśród nich zarówno choroby psychiczne, jak i zaburzenia osobowości, a nawet stany przejściowe spowodowane innymi przyczynami, takimi jak stan nietrzeźwości czy atak epileptyczny.

Zamiast stosowanej w Polsce konstrukcji zawinienia na przedpolu, które skutkuje odpowiedzialnością karną pomimo braku poczytalności w czasie czynu, prawo słowackie przyjmuje model niemiecki. Artykuł 23 TZ nie zawiera żadnych ograniczeń, a co za tym idzie – osoba nietrzeźwa nie odpowiada karnie, jeżeli była niepoczytalna w trakcie popełniania czynu zabronionego. Zamiast tego wchodzi w grę odpowiedzialność za przestępstwo *opilstva* z art. 363 TZ.

Pojęcie środka odurzającego (*návyková látka*) zdefiniowane jest w kodeksowym słowniku ustawowym. W myśl § 130 ust. 5 TZ *návyková látka* to alkohol, środki halucynogenne, środki psychotropowe i inne

548 O. Samaš, H. Stiffel, P. Toman, *Trestný...*, s. 66.

549 Zákon z 13. júla 2011, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony (č. 262/2011 Z. z.).

środki wpływające na psychikę człowieka, jego panowanie nad sobą, rozpoznawanie znaczenia czynu bądź zachowania społeczne. Ujęcie to jest więc maksymalnie szerokie i obejmuje właściwie każdy rodzaj środków, które mogą ograniczać albo wyłączać poczytalność sprawców czynów zabronionych.

Przestępstwo z art. 363 TZ może być popełnione tak umyślnie, jak i nieumyślnie, stanowi jednak jedyną możliwą formę odpowiedzialności karnej niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego działającego pod wpływem środka odurzającego. Jeżeli zażycie takiego środka wywołało jedynie stan ograniczonej poczytalności u sprawcy, odpowiada on za popełnione przestępstwo, a odpowiedzialność z § 363 TZ jest całkowicie wykluczona⁵⁵⁰.

Popełnienie przestępstwa *opilstva* zawsze wiąże się z pozostawieniem pod wpływem środka odurzającego. Można zatem, jeśli spełnione są pozostałe przesłanki, zastosować wobec jego sprawcy środek zabezpieczający w postaci leczenia ochronnego⁵⁵¹. Jest to w takim przypadku wyłączenie możliwości, nie obowiązek sądu.

3. Regulacje konstytucyjne

Konstytucja Słowacji, na wzór innych ustaw zasadniczych krajów demokracji liberalnej, przewiduje całą listę wolności, swobód i praw obywatelskich. Pośród nich jedno z kluczowych miejsc zajmuje wolność osobista. Gwarancja z art. 17 ust. 1 USr ujęta jest lapidarnie – „gwarantuje się wolność osobistą”. Pojęcie to precyzuje Sąd Konstytucyjny: „przez wolność osobistą rozumie się wolne, niczym nieograniczone przemieszczanie się człowieka, który według własnej woli może pozostawać w danym miejscu, albo swobodnie z tego miejsca odejść”⁵⁵². Ujęcie to jest maksymalnie szerokie, wskazuje na całkowitą swobodę jednostki co do wyboru swojego miejsca pobytu, bez względu na cel lub okoliczności. Oczywistym jest, że wolność ta napotyka na Słowacji na te same ograniczenia, jakie powszechnie występują w systemach prawnych innych państw Europy i całego świata. Po pierwsze, wolność jednej jednostki nie może naruszać

550 O. Samaš, H. Stiffel, P. Toman, *Trestný...*, s. 771.

551 Zob. § 73 ust. 2 pkt d TZ.

552 Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 24. januára 2000, sp. zn. III. US 204/02, cyt. za: J. Drgonec, *Ústava...*

wolności innej. Po drugie – wolność jednostki stwarzającej zagrożenie dla społeczeństwa może zostać ograniczona. Słowacki ustawodawca różne rodzaje możliwych ograniczeń ujął zbiorczo w ramach jednego artykułu Konstytucji.

Artykuł 17 ust. 2 USr wyraźnie wskazuje, że możliwe ograniczenia wolności osobistej nie tylko muszą mieć podstawę ustawową, ale i sposoby ich wykonywania mają być także regulowane ustawą. Gwarancja ta jest ogólna, bez rozróżnienia na rodzaje i powody ograniczeń tej swobody⁵⁵³. Przepis ten jest istotny z punktu widzenia niniejszego opracowania o tyle, o ile zrównuje wszystkie rodzaje ingerencji w wolność obywatelską. Podstawy zastosowania środków zabezpieczających, zasady ich orzekania oraz wykonywanie muszą więc stanowić w prawie słowackim materię ustawową⁵⁵⁴.

Konstytucja słowacka, w odróżnieniu od polskiej, wprost reguluje możliwość i zasady pozbawiania wolności osobistej w związku z przymusowym pobytem w zakładzie leczniczym. Wyobrazić można sobie trzy potencjalne cele, dla których dozwolony w ustawie zasadniczej środek mógłby znaleźć zastosowanie:

1. Ochrona społeczeństwa przed osobą cierpiącą na zaburzenia psychiczne, w szczególności choroby psychiczne czy zaburzenia osobowości (i połączona z nią ochrona tejże osoby przed wyrządzeniem krzywdy sobie samej).
2. Ochrona społeczeństwa przed osobą stwarzającą zagrożenie epidemiologiczne.
3. Używanie przymusowego pobytu w zakładzie leczniczym jako środka eliminacji ze społeczeństwa osób niewygodnych, np. z powodów politycznych.

Oczywistym jest, że w demokratycznym państwie prawa opcja trzecia jest wykluczona, choć w praktyce przypadki takiego pozbawienia obywatela wolności osobistej mogą się oczywiście zdarzyć. Dwa pozostałe możliwe cele są przewidziane przez art. 5 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka, co podkreślane jest mocno w doktrynie⁵⁵⁵.

553 J. Drgonec, *Ústava...*, s. 452.

554 Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky zo 16. novembra 2000, sp. zn. III. ÚS 7/00: „art. 17 ust. 2 konstytucji zawiera podstawowe gwarancje dotyczące różnych form pozbawienia wolności osobistej (...) (np. wykonywanie [...], leczenia ochronnego czy edukacji ochronnej)”.

555 M. Čič i in., *Komentár...*, s. 126.

Słowacka ustawa o opiece zdrowotnej z 21 października 2004 r.⁵⁵⁶ w § 6 ust. 9 przewiduje powyższe rodzaje ograniczeń wolności osobistej poprzez poddanie leczeniu bez zgody pacjenta. Są nimi:

- a. Leczenie w zakładzie leczniczym osoby dotkniętej chorobą zakaźną,
- b. Leczenie w zakładzie leczniczym albo leczenie ambulatoryjne osoby, która w wyniku choroby psychicznej (*duševná choroba*) bądź zaburzeń czynności psychicznych (*duševná porucha*) jest niebezpieczna dla siebie lub swojego otoczenia albo grozi jej poważne pogorszenie stanu zdrowia⁵⁵⁷.

Z perspektywy niniejszego opracowania szczególne znaczenie ma leczenie ze względu na choroby lub zaburzenia psychiczne podejmowane bez zgody pacjenta. Ustawodawca zdecydował się tutaj na oddzielne wyodrębnienie przesłanki choroby psychicznej oraz zaburzenia czynności psychicznych, należy zatem uznać, że na gruncie niniejszego paragrafu *duševná porucha* oznaczać będzie wszelkie zaburzenia czynności psychicznych – za wyjątkiem chorób. Wydaje się, że na poziomie językowym całkowicie wystarczające byłoby posłużenie się w tej regulacji pojęciem *duševnej poruchy*. Rozbicie przesłanek może zatem wskazywać na świadomość ustawodawcy, że czym innym jest leczenie chorób psychicznych, a czym innym próby terapii stosowanych wobec osób z zaburzeniami osobowości. Na gruncie tego przepisu przymusowemu leczeniu można poddać także osoby, które cierpią na krótkotrwałe zaburzenia czynności psychicznych, np. nietrzeźwość.

Przymusowe leczenie może wynikać z zagrożenia pogorszeniem stanu zdrowia, lecz jedynie w stopniu poważnym, co ogranicza możliwość jego podjęcia jedynie do sytuacji, w których pomoc osobie poddawanej leczeniu jest faktycznie nieodzowna. Można przypuszczać, iż celem takiego ujęcia jest spełnienie konstytucyjnej zasady proporcjonalności. Drugą możliwą przesłanką jest niebezpieczeństwo, jakie ta osoba stwarza dla siebie lub otoczenia. Jest to przesłanka szersza niż zagrożenie realizacją znamion czynu zabronionego. Niebezpieczeństwo może być wymierzone w dobra prawne innych osób (wówczas będzie

556 Zákon z 21. októbra 2004 o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov (č. 576/2004 Z. z.).

557 Por. M. Čič i in., *Komentár...*, s. 134.

to najprawdopodobniej realizacja znamion typu czynu zabronionego) albo w samą osobę poddaną leczeniu. Pojęcie otoczenia nie jest bliżej zdefiniowane, przez co nie można wykluczyć, że mogą nim być dobra materialne należące do osoby stwarzającej niebezpieczeństwo.

Przepis powyższy stanowi odpowiednik art. 23 polskiej ustawy o ochronie zdrowia psychicznego. Nie wywołuje on jednak kontrowersji konstytucyjnych ze względu na wyrażone wprost w ustawie zasadniczej pozwolenie na przetrzymywanie osób w zakładzie leczniczym bez ich zgody. Jedyną koniecznością pozostaje podawanie środka do wiadomości sądu, który następnie orzeka o jego kontynuowaniu bądź zaprzestaniu.

Lakoniczna fraza z art. 17 ust. 6 Konstytucji, stwierdzająca, iż: „osoba może być zabrana bądź przetrzymywana w zakładzie leczniczym bez jej zgody” nie odwołuje się w żaden sposób do jakiegokolwiek niebezpieczeństwa, które ma stwarzać sprawca. Zatem, skoro dopuszczalne jest zamknięcie osoby niestwarzającej niebezpieczeństwa (co ustawa o opiece zdrowotnej przewiduje poprzez przesłankę zagrożenia poważnym pogorszeniem stanu zdrowia), to *a maiori ad minus* należy uznać, że wszelkie środki polegające na przymusowym leczeniu osób, które popełniły czyn zabroniony, są tym bardziej zgodne z Konstytucją.

Artykuł 17 ust. 6 słowackiej ustawy zasadniczej zamyka doktrynalny spór na temat możliwości i zakresu dopuszczalności stosowania środków zabezpieczających w ogólności z perspektywy konstytucyjnej. Kwestia taka w komentarzach do ustawy zasadniczej w ogóle nie jest podnoszona.

4. Środki zabezpieczające – model, relacja z karami

Słowackie prawo karne oparte zostało na dualistycznym modelu sankcji⁵⁵⁸, wyróżniając osobno kary i środki zabezpieczające. Charakterystyczne jest zdefiniowanie ich w ramach jednego przepisu kodeksowego. Ustawowe definicje kar i środków zabezpieczających są podobne – oba typy sankcji stanowią ograniczenie lub naruszenie praw i wolności osób im poddawanych, oba wymierzane mogą być tylko przez sąd na podstawie przepisów Kodeksu karnego. Podobieństwo to wydaje się być

⁵⁵⁸ J. Čentéš i in., *Trestný zákon...*, s. 67.

zamierzone. Jego przyczyną może być zwrócenie uwagi na komplementarność systemu kar oraz środków zabezpieczających i wspólny dla obu cel – ochronę społeczeństwa przed czynami zabronionymi⁵⁵⁹. W doktrynie twierdzi się nawet, że ostateczny cel kar i środków zabezpieczających jest ten sam – ochrona społeczeństwa przed czynami niebezpiecznymi dla tegoż społeczeństwa⁵⁶⁰.

Ta komplementarność stanowi podstawową cechę słowackiego modelu środków zabezpieczających. O ile na gruncie prawa polskiego możliwe byłoby uregulowanie tej materii inną ustawą, odrębną od Kodeksu karnego, o tyle na gruncie słowackim byłoby to wykluczone. Przepisy dotyczące kar i środków zabezpieczających są ze sobą ściśle związane, § 31 ust. 1 TZ wylicza je jako rodzaje sankcji, po czym opisuje w ust. 2 kary, a w ust. 3 – środki zabezpieczające. Następnie przepisy te w podobny sposób się przeplatają. Komplementarność systemu można najlepiej dostrzec, rozpisując problematykę przewidywaną przez kolejne przepisy Kodeksu karnego:

- a. § 31 ust. 2 TZ zawiera definicję kar,
- b. § 31 ust. 3 TZ zawiera definicję środków zabezpieczających,
- c. § 32 TZ wylicza rodzaje kar,
- d. § 33 TZ wylicza rodzaje środków zabezpieczających,
- e. § 34 TZ opisuje zasady wymierzania kar,
- f. § 35 TZ opisuje zasady wymierzania środków zabezpieczających.

Jedną z głównych konsekwencji modelu słowackiego jest rozumienie środków zabezpieczających jako reakcji na popełniony czyn zabroniony, co wprost wynika z definicji sankcji jako konsekwencji takiego czynu. Wydaje się, że ujęcie słowackie można opisać w następujący sposób: popełniony czyn zabroniony to źródło, pierwotna przyczyna reakcji prawnokarnej. Zostało dokonane zło, które wymaga działania – działaniem takim jest sankcja, „konsekwencja” zaistnienia czynu zabronionego. Sankcja ma dwa rodzaje, przy czym oba łączy wspólny cel: ochrona społeczeństwa. Pierwszym z nich jest kara – główna, bliższa, zasadnicza przyczyna jej wymierzenia to odpowiedzialność sprawcy za popełniony czyn, a dodatkowy cel – wymierzenie mu dolegliwości w ramach funkcji retrybutywnej prawa karnego. Drugim natomiast jest

559 Por. J. Čentéš i in., *Trestný zákon...*, s. 67.

560 J. Klátik, w: *Trestné...*, s. 435.

środek zabezpieczający – główna, bliższa przyczyna jego wymierzenia to niebezpieczeństwo sprawcy dla społeczeństwa.

W myśl § 35 ust. 5 TZ przy wymierzaniu środka zabezpieczającego sąd nie jest związany zasadą proporcjonalności do popełnionego czynu, ale potrzebą ochrony społeczeństwa. Nie wpływa to na oderwanie środka od popełnionego czynu, gdyż nadal stanowi on jego konsekwencję, a różnica dotyczy wyłącznie zasad jego wymierzania. Problematiczne dla tego modelu jest natomiast pojęcie niebezpieczeństwa, jako że to ono odrywa się od popełnionego czynu zabronionego.

Zasady intertemporalne słowackiego prawa karnego zawiera § 2 ust. 1 i 2 TZ. Co do zasady orzeka się na podstawie stanu prawnego obowiązującego w chwili popełnienia czynu zabronionego, a jeżeli uległ on zmianie – stanu prawnego względniejszego dla sprawcy. Regulacje te wprost wskazują także, że rodzaj kary przewidziany przez stan prawny z chwili orzekania może być wymierzony tylko, jeżeli jest to korzystniejsze dla sprawcy. Dostrzec można zatem nierozzerwalny związek kary z popełnionym przestępstwem.

Tymczasem w odniesieniu do środków zabezpieczających ustawodawca przewidział zasadę aktualności – orzeka się o nich na podstawie stanu prawnego z danej chwili. Oznacza to, że w konsekwencji popełnionego czynu zabronionego można wymierzyć środek, który w tamtym momencie był w ogóle nieznanym prawu. Brak tutaj zasady stosowania przepisów względniejszych, co wynika z miarkowania środka w zależności od stwarzanego niebezpieczeństwa, a nie od popełnionego czynu. Takie ujęcie zasad intertemporalnych wciąż jeszcze nie kłóci się z ujęciem środka jako konsekwencji popełnionego czynu.

Problematiczne jest natomiast samo kryterium niebezpieczeństwa stwarzanego przez sprawcę. Jest ono główną przyczyną zastosowania środka. Zgodnie z § 35 ust. 6 TZ wykonywanie takiego środka musi się zakończyć najpóźniej z osiągnięciem jego celu, którym jest ochrona społeczeństwa. Niebezpieczeństwo zatem także jest oceniane zgodnie z zasadą aktualności, co więcej, w momencie jego ustania – ustać winien także sam środek, gdyż odpada przyczyna jego stosowania. Oznacza to jednak, że niebezpieczeństwo to nie musi mieć nic wspólnego z momentem popełnienia czynu zabronionego. Obrona modelu słowackiego, w którym środek zabezpieczający stanowi konsekwencję popełnionego czynu zabronionego, na gruncie aksjologicznym wydaje się z tego

punktu widzenia niemożliwa. Środek bowiem stanowi tutaj reakcję na niebezpieczeństwo sprawcy w momencie orzekania i wykonywania środka, a nie na niebezpieczeństwo z chwili popełnienia czynu.

Co więcej, nie sposób także obronić tezy, iż sprawca musi stwarzać to samo lub takie samo niebezpieczeństwo co w chwili popełnienia czynu zabronionego. Przeczy jej brzmienie § 81 ust. 1 TZ, regulującego jedną z przesłanek detencji: „Jeżeli w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności u skazanego wykryto zaburzenie czynności psychicznych, które według opinii lekarskiej nie jest uleczalne (...) sąd (...) orzeknie jego umieszczenie w zakładzie zamkniętym”. Słowackie prawo karne przewiduje zatem wprost możliwość orzeczenia środka w związku z wykryciem zaburzeń psychicznych, które mogą nie mieć zupełnie nic wspólnego z popełnionym czynem zabronionym⁵⁶¹.

Moim zdaniem model słowacki nie jest zatem spójny aksjologicznie, naraz postrzegając środki zabezpieczające jako reakcję na aktualne, niekoniecznie związane z czynem zabronionym niebezpieczeństwo sprawcy dla społeczeństwa oraz jako konsekwencję tegoż czynu. Wydaje się, że u podstaw konstrukcyjnych tego modelu leży pragmatyzm, skupiający się na skuteczności przewidzianych w nim regulacji. Popełnienie czynu zabronionego uznać można tutaj za element gwarancyjny, umożliwiający zastosowanie środków zabezpieczających tylko wobec osób, które raz już poprzez swoje zachowanie weszły w strefę zastosowania prawa karnego. Pragmatyczne podejście cechuje się koncentracją na celu, jakim jest zapewnienie ochrony społeczeństwa, bez względu na spójność przesłanek. Wskazuje się w § 35 TZ w ust. 1, że środki zabezpieczające można zastosować w przypadku niewymierzenia kary, gdy środek przysłuży się ochronie społeczeństwa lepiej niż kara. Taka wymiennosc wydaje się również wynikać z pragmatyzmu. Znacznie mniejsze znaczenie ma rodzaj dolegliwości wymierzanej sprawcy – czy wiąże się ona z odpowiedzialnością za czyn, czy też nie, kluczowe jest pozbawienie go możliwości popełnienia dalszych czynów zabronionych.

Z perspektywy prawnoporównawczej należy także zwrócić uwagę na niezmiernie szerokie ujęcie środków zabezpieczających. Do ich grona zaliczone zostaną bowiem wszelkie regulacje wymierzone

---

561 Zob. szczegółowe rozważania dot. detencji zawarte dalej.

w sprawców czynów zabronionych mające na celu ochronę społeczeństwa przed popełnianiem przestępstw i czynów zabronionych, za wyjątkiem kar. Nie ma też znaczenia, czy są to środki wymierzone sprawcy, czy innej osobie, przy czym do niedawna mogła to być także osoba prawna⁵⁶². Oznacza to, że wśród środków zabezpieczających prawo słowackie wymienia obok siebie leczenie ochronne, przepadek rzeczy tytułem środka zabezpieczającego czy środki wychowawcze.

Jeszcze do niedawna Kodeks karny zawierał środki zabezpieczające stosowane wyłącznie wobec osób prawnych. Były to uregulowane w § 83a i 83b TZ przepadek sumy pieniężnej (*zhabanie peňažnej čiastky*) oraz przepadek majątku (*zhabanie majetku*), wprowadzone do porządku prawnego w 2010 r. Oba środki te wymierzone mogły być tylko wobec osoby prawnej, co wynikało wprost z przepisów Kodeksu⁵⁶³. Model odpowiedzialności karnej osób prawnych na Słowacji ograniczał się w tamtym czasie wyłącznie do stosowania środków zabezpieczających. Zmianę przyniosło uchwalenie ustawy nr 91/2016 z dn. 13 listopada 2015 r. o odpowiedzialności karnej osób prawnych⁵⁶⁴. Wprowadzenie szczególnego rodzaju odpowiedzialności osób prawnych zastąpiło wymienione wyżej środki zabezpieczające, a odpowiednie przepisy Kodeksu karnego uchylono. Doszło zatem do zawężenia pojęcia znaczeniowego środków zabezpieczających. Słowackie ujęcie tychże środków jest mimo tego znacznie szersze od polskiego – środki zabezpieczające stanowią wydatnie większy konglomerat rozwiązań prawnych, definiowany przez wspólny cel ochrony społeczeństwa.

Definicja środków zabezpieczających z § 31 TZ ma jeszcze jedną znamioną konsekwencję – wszystkie środki zabezpieczające, stanowiące reakcję na czyn zabroniony, w prawie słowackim uregulowane zostały w Kodeksie karnym. Lista tych środków, jako ograniczeń praw i wolności gwarantowanych konstytucyjnie, musi oczywiście być zamknięta – zastosowanie mogą znaleźć jedynie te wymienione w ustawie.

562 J. Čentéš i in., *Trestný zákon...*, s. 68.

563 Zob. też I. MencEROVÁ, L. TOBIÁŠOVÁ, Y. TURAYOVÁ i in., *Trestné...*, s. 423–435.

564 Zákon z 13. novembra 2015 o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov (č. 91/2016 Z. z.).

5. Rodzaje środków zabezpieczających oraz ich omówienie

Słowackie prawo przewiduje obecnie następujące rodzaje środków zabezpieczających:

1. Leczenie ochronne (*ochranné liečenie*).
2. Edukacja ochronna (*ochranná výchova*).
3. Nadzór ochronny (*ochranný dohľad*).
4. Detencja (*detencia*).
5. Przepadek rzeczy tytułem środka zabezpieczającego (*zhabanie veci*).
6. Przepadek części majątku tytułem środka zabezpieczającego (*zhabanie časti majetku*).

Kolejność wydaje się być dosyć przypadkowa, zwłaszcza brak tutaj systematyki szeregującej środki w zależności od stopnia dolegliwości (w szczególności podziału na środki wolnościowe i niewolnościowe). Środkiem wolnościowym jest nadzór ochronny, przepadek rzeczy tytułem środka zabezpieczającego, przepadek części majątku tytułem środka zabezpieczającego, leczenie ochronne wykonywane w formie ambulatoryjnej oraz edukacja ochronna wykonywana w profesjonalnej rodzinie zastępczej. Środki związane z pozbawieniem wolności to detencja, leczenie ochronne w zakładzie leczniczym oraz edukacja ochronna w zakładzie wychowawczym.

Istniejące niegdyś rozróżnienie na środki wymierzone wobec osób fizycznych i prawnych nie jest już aktualne⁵⁶⁵. W doktrynie wyróżnia się także jeszcze inny podział:⁵⁶⁶

- a. Środki wymierzone osobom ponoszącym odpowiedzialność karną – leczenie ochronne z § 73 ust. 2 TZ, nadzór ochronny, detencja, przepadek rzeczy tytułem środka zabezpieczającego, przepadek części majątku tytułem środka zabezpieczającego, edukacja ochronna,
- b. Środki wymierzone sprawcom czynów zabronionych nieponoszącym odpowiedzialności karnej – leczenie ochronne z § 73 ust. 1 TZ, edukacja ochronna wymierzana osobom poniżej 14 roku życia⁵⁶⁷.

565 J. Čentéš i in., *Trestný zákon...*, s. 70.

566 I. Kollarova, *System...*, s. 25.

567 14 lat stanowi granicę odpowiedzialności karnej w prawie słowackim – zob. § 22 ust. 1 TZ.

Jak już zostało wskazane, według § 35 ust. 1 TZ środki zabezpieczające mogą być wykonywane w połączeniu z karą albo samoistnie. W przypadku ich stosowania łącznie z karą pozbawienia wolności, co do zasady wykonuje się je po jej odbyciu. Wyjątkiem jest możliwość wykonania leczenia ochronnego w trakcie kary pozbawienia wolności, wykonania nadzoru ochronnego w trakcie zawieszenia kary lub przed jej odroczonej rozpoczęciem oraz wymierzenia detencji skutkującej zawieszeniem wykonania kary. Dodatkowe cele związane z poszczególnymi środkami nie mają zatem priorytetu przed poniesieniem przez sprawcę odpowiedzialności karnej za popełniony czyn.

Nadzór nad wykonywaniem środków zabezpieczających sprawuje na mocy § 464 TP⁵⁶⁸ prokurator, w którego rejonie dany środek jest wykonywany. W celu realizowania tej funkcji otrzymał on kompetencje do składania wniosków o rezygnację ze stosowania środka oraz zwolnienie z jego wykonywania. Gdy na postanowienia w przedmiocie rezygnacji ze stosowania bądź zwolnienia z wykonywania środka przysługuje zażalenie, prawo do jego złożenia ma także prokurator. Zwykle ma ono skutek suspensywny, nawet jeżeli nie przysługuje on zażaleniom składanym przez inne podmioty.

6. Leczenie ochronne

Leczenie ochronne wymieniane jest przez prawo słowackie jako pierwszy z katalogu przewidzianych środków zabezpieczających. Celem stosowania tego środka ma być – prócz ochrony społeczeństwa przed sprawcą – także oddziaływanie terapeutyczne⁵⁶⁹. Leczenie ochronne orzeka się na dwa sposoby – obligatoryjnie albo fakultatywnie.

Obligatoryjne przypadki leczenia ochronnego przewidziane są przez § 73 ust. 1 TZ. Pierwszą sytuacją, w której prawo nakazuje na podstawie § 39 ust. 2 pkt c TZ wymierzenie tego środka, jest zastosowanie nadzwyczajnego złagodzenia kary wobec sprawcy, który popełnił przestępstwo w stanie ograniczonej poczytalności. W takiej sytuacji sąd musi zbadać, czy – mając na uwadze stan zdrowia sprawcy – jest możliwa ochrona społeczeństwa przed nim przy zastosowaniu leczenia ochronnego, tak

568 Zákon z 24. mája 2005 Trestný Poriadok (č. 301/2005 Z. z.), < <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/301/20210101> >, dostęp: 30 lipca 2021 r.

569 J. Ivor i in., *Trestné...*, s. 447; E. Szabová, w: *Trestné...*, s. 194.

jak przy wymierzeniu najkrótszej możliwej kary. Przy pozytywnej odpowiedzi na to pytanie – musi zastosować środek.

Druga sytuacja zbliżona jest do pierwszej i łączy się z instytucją odstąpienia od wymierzenia kary, stosowaną na podstawie § 40 ust. 1 pkt c TZ wobec sprawcy, który popełnił przestępstwo (niebędące spowodowaniem śmierci ani ciężkiego uszczerbku na zdrowiu) w stanie ograniczonej poczytalności. Sąd wówczas bada, czy leczenie ochronne będzie wystarczające do ochrony społeczeństwa oraz czy przysłuży się poprawie sprawcy lepiej niż kara. Wówczas ma obowiązek wymierzyć środek w postaci leczenia ochronnego. Regulacja ta nie ma zastosowania w całości, gdy stan ograniczonej poczytalności wywołany był przez zażycie środków odurzających. W tym miejscu należy wskazać, że środki odurzające (*návyková látka*) posiadają kodeksową definicję. Ich ujęcie w prawie słowackim jest bardzo szerokie, § 130 ust. 5 TZ wskazuje, że zaliczają się do nich: alkohol, substancje psychoaktywne i psychotropowe oraz wszelkie inne środki, które wpływają na psychikę człowieka bądź na jego zdolność do rozpoznawania lub kontrolowania własnych czynów albo też na jego zachowania społeczne.

Trzeci przypadek obligatoryjnego zastosowania leczenia ochronnego jest odmienny od poprzednich i orzekane jest ono wobec osób, które ze względu na swoją niepoczytalność nie ponoszą w ogóle odpowiedzialności karnej, a ich pobyt na wolności byłby niebezpieczny. W takim przypadku środek zabezpieczający jest jedynym możliwym sposobem ochrony społeczeństwa, dlatego też jego zastosowanie jest obowiązkowe⁵⁷⁰.

Słowackie prawo przewiduje także cztery sytuacje, w których leczenie ochronne orzeka się fakultatywnie, według uznania sądu. Są nimi:

- a. Popełnienie przestępstwa w stanie ograniczonej poczytalności, jeśli pobyt sprawcy na wolności byłby niebezpieczny – w tym przypadku środek zabezpieczający zazwyczaj wymierzany będzie obok kary pozbawienia wolności,

---

570 E. Szabová, w: *Trestné...*, s. 195. W orzecznictwie i doktrynie podkreśla się, iż do zastosowania środka nie wystarczy samo stwierdzenie biegłych lekarzy o jego słuszności, ale konieczne jest oparcie się przez sąd na całości materiału dowodowego wskazującego na stan psychiczny sprawcy – tak J. Ivor i in., *Trestné...*, s. 449 i cytowane tam orzecznictwo.

- b. Popełnienie przestępstwa w stanie wywołanym przez zaburzenie czynności psychicznych, jeśli pobyt sprawcy na wolności byłby niebezpieczny – ta sytuacja dotyczyć może jedynie sprawców w pełni poczytalnych w czasie popełnienia przestępstwa⁵⁷¹, jako że do sprawców z wyłączoną lub ograniczoną poczytalnością stosuje się inne przepisy,
- c. Popełnienie przestępstwa stanowiącego „przemoc wobec osoby bliskiej (...), jeśli można w sposób uzasadniony przewidywać, że będzie kontynuować agresywne zachowanie”⁵⁷² – ta regulacja także odnosi się do sprawców poczytalnych,
- d. Popełnienie czynu zabronionego pod wpływem środków odurzających albo w związku z ich używaniem – w doktrynie podnosi się, że aby móc stosować leczenie, należy mieć do czynienia ze sprawcą, który po środki odurzające sięga w sposób trwały – wynika to z celu terapeutycznego środka. Nie można zatem wymierzyć tego środka osobie, która w momencie popełnienia czynu była „jednorazowo” w stanie nietrzeźwości bądź podobnym⁵⁷³.

Leczenie ochronne trwa tak długo, aż spełni się jego cel, orzeka się je zatem bezterminowo i tylko jeżeli nie jest: „oczywiste, że ze względu na osobę sprawcy jego cel nie może zostać osiągnięty”. Ścisłe powiązanie wykonania środka z celami: ochroną społeczeństwa oraz oddziaływaniem terapeutycznym ma swoje konsekwencje w przepisach wykonawczych. Możliwa jest rezygnacja z jego wykonania przed jego rozpoczęciem na podstawie § 447 TP, a także zwolnienie z jego wykonywania na podstawie § 448 TP. Podstawy dalszego stosowania środka podlegać muszą sądowej kontroli przynajmniej raz do roku; jeżeli przewodniczący składu orzekającego stwierdzi ich brak, orzeka o zwolnieniu z dalszego wykonywania. Orzeczenia w tej materii mogą zapadać także na wniosek oskarżonego, jego przedstawiciela, zakładu leczniczego bądź prokuratora.

Z § 74 TZ wynikają zasady wykonania leczenia ochronnego w połączeniu z bezwzględną karą pozbawienia wolności – środek zabezpieczający stosuje się co do zasady po odbyciu kary pozbawienia wolności. Wiąże się to z reakcją na nadal istniejące niebezpieczeństwo ze strony

571 E. Szabová, w: *Trestné...*, s. 195.

572 E. Szabová, w: *Trestné...*, s. 195.

573 I. Mencerová, L. Tobiášová, Y. Turayová i in., *Trestné...*, s. 412.

sprawcy. Istnieje w prawie słowackim możliwość wykonywania leczenia już w trakcie odbywania kary i wynika z § 74 ust. 1 *in fine* TZ oraz § 445 ust. 1 TP. Jest to jednak tylko wyjątek. Po pierwsze, wykonywanie środka uzależnione jest od istnienia we właściwym zakładzie odpowiednich warunków, po wtóre – jest to jedynie możliwość, nigdy obowiązek orzekającego o rozpoczęciu wykonywania środka.

Leczenie ochronne wykonuje się w dwóch, zasadniczo mocno odmiennych systemach – w zakładzie leczniczym albo ambulatoryjnie. Chociaż to pierwszy z nich stanowi – według literalnego brzmienia Kodeksu – formę wyjściową, podstawową, to sąd każdorazowo musi określić, w którym z systemów środek będzie wykonywany⁵⁷⁴. Co więcej, sąd jest nieskrępowany w dowolnym zamienianiu systemów wykonywania tego środka. Może więc, w miarę potrzeby, sprawcę wypuszczać na wolność oraz ponownie umieszczać w zamkniętym zakładzie leczniczym. Przyczynami wskazującymi na potrzebę zmiany systemu z ambulatoryjnego na odbywający się w zakładzie mogą być: odmowa poddawania się leczeniu ochronnemu, niebezpieczeństwo, jakie stwarza dalszy pobyt sprawcy na wolności albo niemożność osiągnięcia celu środka w systemie ambulatoryjnym⁵⁷⁵. Podstawą do zamiany odwrotnej jest ocena sądu, iż można się spodziewać, że cel środka może być osiągnięty poprzez leczenie ambulatoryjne⁵⁷⁶. Prawo słowackie preferuje zatem jednak – wbrew sugestii płynącej z § 74 TZ – wolnościowy tryb odbywania leczenia ochronnego.

Prawo słowackie przewiduje pięć rodzajów leczenia w ramach tego środka zabezpieczającego. Wyliczone są one obecnie w § 80 ust. 3 rozporządzenia ministra sprawiedliwości nr 368/2008 z dn. 3 września 2008 r. o porządku wykonywania kary pozbawienia wolności⁵⁷⁷. Są nimi:⁵⁷⁸

- a. Leczenie psychiatryczne,
- b. Leczenie detoksykacyjne,
- c. Leczenie przeciwalkoholowe,
- d. Leczenie seksuologiczne,
- e. Leczenie nałogowego hazardu.

574 Por. J. Čentěš i in., *Trestný poriadok...*, s. 803 i przytoczone tam orzecznictwo.

575 J. Čentěš i in., *Trestný poriadok...*, s. 804.

576 J. Čentěš i in., *Trestný poriadok...*, s. 804.

577 Vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky z 3. septembra 2008, ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody (368/2008 Z. z.).

578 Por. też J. Čentěš i in., *Trestný poriadok...*, s. 802.

Najczęściej orzeka się na Słowacji leczenie przeciwalkoholowe oraz detoksykacyjne⁵⁷⁹. Częściej stosuje się formę ambulatoryjną, jednak leczenie w zakładzie nie jest wyjątkiem; przeciwnie, zdarza się, że jest orzekane niemal tak samo często, zwłaszcza w przypadku uzależnienia sprawcy od alkoholu.

7. Edukacja ochronna

Edukacja ochronna jest niezwykle specyficznym uregulowaniem na gruncie prawa słowackiego, łączącym w sobie cechy środka wychowawczego oraz zabezpieczającego. Choć wprost wymieniona jest w § 33 TZ jako środek zabezpieczający, szczegółowe jej uregulowanie Kodeks zawiera dopiero w części dotyczącej odpowiedzialności osób nieletnich. Wyraźnie odróżnia ją od środków *stricte* wychowawczych (*výchovné opatrenia*). Cele stosowania edukacji ochronnej są dwa – wychowanie młodocianego oraz zabezpieczenie społeczeństwa. Ten pierwszy wskazywany jest jako ważniejszy⁵⁸⁰.

Gdy środek ma zostać zastosowany wobec sprawców młodocianych w rozumieniu TZ, tj. pomiędzy czternastym⁵⁸¹ a osiemnastym rokiem życia, zastosowanie znajdą poniższe przesłanki. Podstawy orzekania edukacji ochronnej wskazane są w § 102 TZ i obejmują przypadki, w których wychowanie młodocianego było zaniedbane albo nie starano się o nie należycie, a rodzina, w której żyje, nie ma możliwości tego naprawić, bądź też sytuacje, w których środowisko młodocianego nie jest w stanie zagwarantować jego prawidłowego wychowania. Do ich oceny zastosowanie mają zwykle kryteria wymierzania środków zabezpieczających, dlatego też badanie przesłanek do zastosowania edukacji ochronnej ma miejsce na moment orzekania, nie zaś popełnienia czynu zabronionego⁵⁸². Sąd podejmie decyzję o zastosowaniu środka, gdy uzna, że lepiej przysłuży się on wychowaniu sprawcy niż kara⁵⁸³. Postępowanie w sprawie wymierzenia środka zabezpieczającego regulowane jest w ramach procedury karnej, orzeka także sąd karny.

579 *Štatistiky ochranných opatrení v trestných veciach*, < <https://obcan.justice.sk/statistika/report/33/tabulka> >, dostęp: 27 czerwca 2019 r.

580 J. Ivor i in., *Trestné...*, s. 451.

581 Piętnastym, gdy sprawa dotyczy wykorzystywania seksualnego, zob. § 22 ust. 2 TZ.

582 J. Ivor i in., *Trestné...*, s. 452.

583 J. Čentéš i in., *Trestný zákon...*, s. 195.

Gdy sprawca czynu zabronionego ma mniej niż czternaście lat, zachodzi wyjątek od ogólnej reguły prawa słowackiego, że środki zabezpieczające orzeka się w procedurze karnej. Zachowania takich osób, zbyt młodych, aby zostały objęte procesem karnym, w myśl § 105 TZ rozpatruje się w procesie cywilnym. Zmianie ulegają także przesłanki zastosowania środka⁵⁸⁴. Sąd orzeka go obligatoryjnie nieletnim pomiędzy dwunastym a czternastym rokiem życia, jeśli popełnili czyn, za który Kodeks karny przewiduje karę dożywotniego pozbawienia wolności. Orzeczenie takie następuje na wniosek prokuratora. Fakultatywnie edukację ochronną można także zastosować wobec tych osób poniżej czternastego roku życia, które popełniły czyn zabroniony, a jest to konieczne dla zapewnienia ich prawidłowego wychowania. W tym przypadku brak jest ustawowego określenia dolnej granicy wieku⁵⁸⁵.

Edukacja ochronna może być wykonywana na dwa sposoby; przypominają one podział zastosowany przy leczeniu zabezpieczającym:

1. Wykonywanie w zakładach wychowawczych (*osobitných výchovných zariadeniach*).
2. Wykonywanie w profesjonalnej rodzinie zastępczej (*profesionálnej náhradnej rodine*).

Jeżeli stan młodocianego tego wymaga, środek wykonuje się w zakładzie leczniczym – jest to jednak jedynie możliwość tymczasowa.

Środek ten zawiera wiele możliwości jego modyfikacji, podobnie do pozostałych środków zabezpieczających. Można bez przeszkód i ograniczeń zmieniać sposób jego wykonywania, podobnie jak osoby, którym powierzono młodocianego w ramach rodziny zastępczej. Możliwe jest także zwolnienie od wykonywania środka, które sąd może połączyć z zastosowaniem środków wychowawczych.

Czas trwania edukacji ochronnej jest w naturalny sposób ściśle ograniczony wiekiem – środek ten zanika wraz z osiągnięciem przez osobę, która była mu poddawana, osiemnastego roku życia. W § 103 ust. 2 TZ przewiduje jednak możliwość, aby sąd przedłużył zastosowanie środka aż do zakończenia dziewiętnastego roku życia, który to termin jest już nieprzekraczalny. Podobnie jak w przypadku innych środków, edukacji ochronnej nie wykonuje się, gdy przed jej rozpoczęciem znikną okoliczności, z powodu których ją orzeczono.

584 J. Ivor i in., *Trestné...*, s. 452–453.

585 J. Čentéš i in., *Trestný zákon...*, s. 198.

Edukacja ochronna umieszczona jest w Kodeksie w pobliżu środków wychowawczych i stanowi w odniesieniu do nich swoiste *ultima ratio*. Jest to rozwiązanie, po które sąd sięga wyłącznie, gdy ciężko oczekiwać, aby inne środki pozwoliły na wychowanie młodocianego. Prawdopodobnie stanowi to jeden z powodów, dla których jest to najrzadziej orzekany środek zabezpieczający na Słowacji – druga przyczyna takiego stanu rzeczy to proporcja liczby młodocianych sprawców czynów zabronionych do liczby sprawców pełnoletnich.

W 2012 r. środek ten orzeczono 7 razy, w 2013 r. – 11, w 2014 r. – tylko dwukrotnie. W 2015 r. zastosowano go 6 razy, w 2016 r. – 13⁵⁸⁶. Statystyki te pokazują, że choć rzadko stosowana – edukacja ochronna nie jest środkiem martwym, a sądy dostrzegają potrzebę jego zastosowania, choć wyłącznie w przypadkach ostatecznych.

8. Nadzór ochronny

Nadzór ochronny stanowi podstawowy środek zabezpieczający o charakterze nieizolacyjnym w prawie słowackim. Orzeka się go wobec niebezpiecznych sprawców, w szczególności recydywistów, gdy niezbędne wydaje się być objęcie ich dozorem postpenalnym. Dozór ten winien, w myśl niektórych głosów w doktrynie, być koniecznym sposobem, aby osiągnąć poprawę sprawcy⁵⁸⁷. Zatem dodatkowym celem, oprócz ochrony społeczeństwa, w przypadku nadzoru ochronnego będzie osiągnięcie stanu, w którym można oczekiwać, że sprawca będzie wieść życie zgodne z prawem⁵⁸⁸.

Środek ten orzeka się obligatoryjnie tylko w jednym przypadku, określonym w § 76 ust. 1 TZ – gdy skazuje się sprawcę poważnej zbrodni na bezwzględną (tj. nie w zawieszeniu) karę pozbawienia wolności. Poważną zbrodnią w myśl § 11 ust. 3 TZ jest zbrodnia, której dolna granica ustawowego zagrożenia karą wynosi dziesięć lat pozbawienia wolności. Warto tutaj zaznaczyć, iż granica ta wynosiła przedtem lat osiem⁵⁸⁹, doszło zatem do zawężenia w prawie słowackim pojęcia

586 *Štatistiky ochranných opatrení v trestných veciach*, < <https://obcan.justice.sk/statistika/report/33/tabulka> >, dostęp: 27 czerwca 2019 r.

587 Tak J. Ivor i in., *Trestné...*, s. 454; E. Szabová, w: *Trestné...*, s. 198.

588 J. Čentéš i in., *Trestný poriadok...*, s. 822.

589 Zob. J. Čentéš i in., *Trestný zákon...*, s. 159.

poważnej zbrodni, a zatem i zakresu obowiązkowego zastosowania nadzoru ochronnego.

Pierwszą grupą osób, wobec której ten środek wymierza się fakultatywnie, są notoryczni recydywiści. Nadzór ochronny może zostać orzeczony wobec osoby, która już przynajmniej dwa razy odbywała karę bezwzględnego pozbawienia wolności za umyślne przestępstwo, gdy wymierza się jej ponownie taką karę za kolejne umyślne przestępstwo. Przesłanką dodatkową, którą sąd winien wziąć pod uwagę, jest negatywna ocena dotychczasowego sposobu prowadzenia się sprawcy (jego sposób życia, otoczenie, rodzaj popełnionego czynu), w sposób uzasadniony wzbudzająca przekonanie, że nie można oczekiwać, aby po odbyciu kary sprawca prowadził uczciwy tryb życia.

Drugą grupą, wobec której można fakultatywnie zastosować nadzór ochronny, są osoby, których zachowanie się w zakładzie karnym wskazuje na ich ujemną ocenę kryminologiczną. Sąd orzeka wówczas na wniosek prokuratora lub dyrektora zakładu karnego, w którym sprawca odbywa karę. Ten sposób orzekania nadzoru może mieć zastosowanie z oczywistych powodów dopiero w trakcie wykonywania kary. Prawo słowackie pozwala w takim przypadku na zastosowanie środka mającego być reakcją na popełniony czyn zabroniony, w oderwaniu od tego czynu. Jedyną przesłanką jest brak możliwości oczekiwania, że sprawca będzie prowadził uczciwy tryb życia po odbyciu kary, oparty jednak wyłącznie na jego zachowaniu się w zakładzie karnym, nie zaś w trakcie popełnienia przestępstwa.

Środka tego nie można orzec wobec nieletniego, gdyż w tym przypadku stosuje się edukację ochronną oraz środki wychowawcze. Nie można także orzec go wobec osób skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności, gdyż ze względu na wolnościowy charakter tego środka byłoby to całkowicie niecelowe.

Skazany, wobec którego orzeka się środek, musi zgłosić się do kuratora sądowego do spraw probacji i mediacji sądu rejonowego miejsca zamieszkania. W trakcie trwania nadzoru ciążą na nim także następujące obowiązki, wynikające z § 77 ust. 1 TZ:

- a. Obowiązek przekazywania niezbędnych danych dotyczących sposobu życia i pozyskiwania środków utrzymania oraz do ich udowodnienia,
- b. Osobistego stawiennictwa w określonych terminach,

- c. Zawiadamiania z wyprzedzeniem o opuszczeniu miejsca zamieszkania; nie dotyczy to sytuacji regularnych i powtarzających się, o których kurator probacyjny został uprzednio powiadomiony.

Oprócz tego sąd może nałożyć na sprawcę szereg zakazów bądź nakazów przewidzianych przez Kodeks karny na podstawie odesłania do przepisów dotyczących warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności. Do zakazów zaliczają się np. zakaz spożywania alkoholu, uczestnictwa w grach hazardowych, kontaktu z określoną osobą, brania udziału w określonych wydarzeniach publicznych itd., do nakazów natomiast np. nakaz niezbliżania się do określonej osoby, uczestnictwa w terapii psychologicznej, naprawy szkód itd.⁵⁹⁰

Nadzór ochronny jako jedyny spośród środków zabezpieczających w ustawodawstwie słowackim ma ściśle określony limit trwania. W myśl § 78 TZ wolno orzec go maksymalnie na 3 lata, a w przypadku łączenia wykonania nowo orzeczonego nadzoru z jeszcze niewykonanym – maksymalnie na lat 5. Limit ten jest ścisły i nie podlega żadnym przedłużeniom. Moim zdaniem tak ścisła granica czasowa w stosunku do tego środka może wynikać z braku jego powiązania z jakimkolwiek leczeniem osoby jemu poddawanej. Wyłącza go to zatem z zakresu szerokich możliwości, jakie daje słowacka Konstytucja wobec osób poddawanych przymusowym terapiom i staje się innym ograniczeniem wolności obywatela – ograniczeniem bardzo radykalnym.

Nadzór ochronny ze względu na swoje cele, związane z ochroną społeczeństwa oraz próbą przystosowania sprawcy do przestrzegania porządku prawnego, wykonywany jest co do zasady po zakończeniu kary pozbawienia wolności. Jednak § 454 TP pozwala w przypadku odroczenia wykonania kary na czas dłuższy niż 3 miesiące rozpocząć stosowanie środka przed wykonywaniem kary, a w przypadku zawieszenia jej wykonania na czas dłuższy niż 3 miesiące – w trakcie tegoż zawieszenia. Wykonywanie środka podlega zawieszeniu, które nie liczy się do ustawowego terminu trzech lat na czas tymczasowego aresztowania sprawcy, wykonywania kary pozbawienia wolności oraz wykonywania leczenia ochronnego w zakładzie leczniczym.

---

⁵⁹⁰ Pełny wykaz zakazów i nakazów wymienia § 51 ust. 3 oraz 4 TZ.

Kodeks karny w § 80 tworzy kompetencję sądu⁵⁹¹ do zwolnienia z odbycia reszty środka, jeśli nie dostrzeże on potrzeby jego dalszego stosowania. Dzieje się tak wówczas, gdy spełniony zostaje cel stosowania nadzoru, w myśl § 458 ust. 1 TP. Jeżeli powody, dla których orzeczono środek, staną się nieaktualne już przed rozpoczęciem jego wykonywania, sąd na podstawie § 457 ust. 1 TP orzeknie rezygnację z jego wykonania.

Nadzór wymierza się na czas określony, nieprzekraczający, jak już wskazano, trzech lat. Z upływem tego okresu nadzór po prostu wygasa, tak samo jak z chwilą śmierci sprawcy lub jego zwolnienia.

9. Detencja

Detencja jest najbardziej radykalnym spośród środków zabezpieczających istniejących w prawie słowackim. Wprowadzona została do porządku prawnego wraz z uchwaleniem nowego Kodeksu karnego z 2005 roku⁵⁹². Celem detencji jest izolacja niebezpiecznego sprawcy ze względu na potrzebę ochrony społeczeństwa oraz poddanie go specjalnemu reżimowi leczniczemu, co wynika wprost z brzmienia § 82 TZ. Drugi z tych celów wydaje się być nieracjonalny – detencję częstokroć orzeka się wobec osób, których wyleczenie jest niemożliwe. Wydaje się jednak, że decyzja ustawodawcy może być uzasadniona. Detencja nie ma bowiem dążyć do wyleczenia sprawcy, a do poddawania go specjalnej terapii. Stanowi ona zatem sama w sobie cel, mający pozytywnie oddziaływać na sprawcę i – jeśli to możliwe – sprawić, aby mógł w przyszłości funkcjonować na wolności, pomimo, iż nigdy nie dojdzie do jego wyleczenia.

Obligatoryjnie detencję orzeka się w jednym tylko przypadku⁵⁹³ – gdy u skazanego w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności stwierdzi się zaburzenie czynności psychicznych, które musi być nieuleczalne według opinii lekarskiej. Zaburzenie takie ma być jedynie wykryte w czasie pobytu w zakładzie karnym i nie ma jakiegokolwiek znaczenia, czy

---

591 Aczkolwiek w myśl zasad rządzących słowackimi środkami zabezpieczającymi oraz bardziej radykalnego brzmienia § 458 ust. 1 TP można stwierdzić, iż jest to obowiązek sądu.

592 I. Mencerová, L. Tobiášová, Y. Turayová i in., *Trestné...*, s. 417.

593 I. Mencerová, L. Tobiášová, Y. Turayová i in., *Trestné...*, s. 418.

istniało ono już w momencie popełnienia czynu zabronionego. Po raz kolejny słowackie ustawodawstwo, choć wskazuje na powiązanie środków zabezpieczających z popełnionym czynem, pragmatycznie w konkretnych sytuacjach odrywa się od niego. Stwierdzone zaburzenie, choćby powstało już w trakcie odbywania kary⁵⁹⁴, stanowi przesłankę obligatoryjnego zastosowania detencji. Karę wówczas zawiesza się i natychmiast rozpoczyna się stosowanie środka.

Fakultatywnie detencję orzec można, gdy sprawca odmawia poddania się leczeniu ochronnemu, albo ze względu na jego negatywny doń stosunek nie spełnia ono swojego celu. Możliwość taka istnieje także, gdy wprawdzie sprawca poddaje się temu środkowi, lecz jego zachowanie stwarza zagrożenie dla życia lub zdrowia innych osób. Detencja stanowi zatem środek komplementarny do leczenia ochronnego, znajdując zastosowanie we wszelkich sytuacjach, gdy leczenie nie jest wystarczające do realizacji głównego celu wymierzania środków zabezpieczających – ochrony społeczeństwa.

Najbardziej ingerującym w wolność przypadkiem detencji wydaje się być możliwość wymierzenia jej sprawcy zbrodni popełnionej na tle seksualnym albo sprawcy, który ponownie popełnił poważną zbrodnię. W tym przypadku środek nie ma nic wspólnego ani z zaburzeniami psychicznymi, ani z nieefektywnością leczenia sprawcy. Dotyczy on osób, które popełniły ciężkie przestępstwa, wskazujące na ich głębokie zdeprawowanie, okrutnych zbrodniarzy, których pobyt na wolności byłby niebezpieczny. Przepis ten dotyczyć ma zatem w opinii doktryny seksualnych sadystów, przestępców agresywnych i tym podobnych⁵⁹⁵. Regulacja ta bardzo daleko ingeruje w wolność osobistą, dlatego prawo do składania wniosku o zastosowanie detencji na tej podstawie przysługuje wg § 462 TP wyłącznie ministrowi sprawiedliwości. W pozostałych przypadkach wniosek może wnieść prokurator albo dyrektor zakładu karnego, w którym skazany odbywa karę pozbawienia wolności.

Podobnie jak w przypadku leczenia ochronnego, przesłanki dalszego trwania detencji sąd ma obowiązek badać przynajmniej raz do roku. Pobyt sprawcy w zakładzie detencyjnym trwa dopóty, dopóki ochrona społeczeństwa przed nim nie może być zapewniona przy użyciu

594 J. Čentéš i in., *Trestný zákon...*, s. 163.

595 J. Čentéš i in., *Trestný zákon...*, s. 163.

środków łagodniejszych. Jeżeli nigdy nie będzie to możliwe – detencja potrwa dożywotnio⁵⁹⁶. W § 82 ust. 3 TZ nakazuje się sądowi zasięgnięcie opinii lekarskiej co do dalszego trwania przesłanek detencji. Następnie orzeka się o kontynuowaniu środka, bądź – jeśli sprawca nie stwarza już niebezpieczeństwa dla społeczeństwa – zwalnia się go z wykonywania detencji. W przypadku, gdy detencja orzeczona była na podstawie § 81 ust. 1 TZ, zarządza się od razu dalsze wykonanie kary pozbawienia wolności.

Ustawa o sposobie wykonywania detencji z dn. 26 czerwca 2019 r.⁵⁹⁷ weszła w życie z początkiem 2020 roku. Zawiera ona istotne regulacje dotyczące zasad i celów wykonywania detencji. W § 2 ust. 1 jako cele wskazuje się ochronę społeczeństwa oraz oddziaływanie lecznicze i wychowawcze na osobę poddawaną detencji. Dalej § 2 ust. 2 wskazuje, że osoba taka może być ograniczona w wykonywaniu tylko tych swoich praw, których ze względu na wykonywanie detencji, zapewnienie bezpieczeństwa osób oraz ochronę mienia i porządku w zakładzie detencyjnym nie da się stosować lub ich wykonywanie mogłoby doprowadzić do udaremnienia wykonywania detencji. Regulacje te sugerują, iż osoby poddawane detencji powinny się cieszyć maksymalnym możliwym zakresem wolności, zapewniającym jednocześnie ochronę społeczeństwa oraz – gdy to możliwe – oddziaływanie lecznicze czy terapię.

Jednocześnie jednak ustawa zawiera w § 14 nie tylko wskazanie obowiązków, lecz także enumeratywne wyliczenie praw przysługujących osobom poddawanych detencji. Rozwiązanie takie z jednej strony sprzyja wprowadzeniu pewnych minimalnych standardów pobytu w ośrodku detencyjnym, z drugiej jednak zbliża się do regulacji związanych z wykonywaniem kary pozbawienia wolności. Może to sprzyjać traktowaniu osób poddawanych detencji jako osób, których prawa mają być ograniczone już z założenia, a nie jedynie o tyle, o ile jest to absolutnie niezbędne. Jednocześnie jednak regulacje te pozostają mniej szczegółowe niż podobne przepisy dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności, co może wskazywać na próbę podkreślenia pozapenalnego charakteru detencji.

596 I. Mencerová, L. Tobiášová, Y. Turayová i in., *Trestné...*, s. 419.

597 Zákon z 26. júna 2019 o výkone detencie a o zmene a doplnení niektorých zákonov (231/2019 Z. z.).

Nowy zakład przeznaczony do wykonywania tego środka, po długich kontrowersjach, powstaje w miejscowości Hronovce i powinien zostać ukończony w 2021 roku⁵⁹⁸. Podlegać ma ministerstwu zdrowia, nie sprawiedliwości⁵⁹⁹, zatem silniejszy akcent postawiono na konieczność poddawania zamykanych w nim osób terapii.

10. Przepadek rzeczy tytułem środka zabezpieczającego oraz przepadek części majątku tytułem środka zabezpieczającego

Prawo słowackie przewiduje także dwa środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym. Nowszy z nich – przepadek części majątku – został dodany do Kodeksu karnego z początkiem 2021 roku. Podczas gdy w polskim ustawodawstwie karnym przepadek odłączono od pojęcia środka zabezpieczającego, czyniąc z niego odrębną instytucję, prawodawca słowacki zdecydował się na dalej jeszcze idące powiązanie przypadku ze środkami zabezpieczającymi. Rozwiązanie to cierpi na istotny brak spójności aksjologicznej, co widać zwłaszcza w przypadku orzekania przypadku części majątku – środek ten pełni przede wszystkim funkcję penalną, podczas gdy cel ochrony społeczeństwa wydaje się być mniej istotny – zagrożenie potencjalnym użyciem mienia do popełnienia dalszych czynów zabronionych nie jest przesłanką kluczową. Ponownie zatem można wskazać, iż ustawodawca słowacki podszedł do zagadnienia w sposób czysto pragmatyczny, wprowadzając do Kodeksu karnego instytucję, którą uznał za potrzebną, bez troski o aksjologiczną spójność takiego rozwiązania.

Przepadek rzeczy tytułem środka zabezpieczającego wymierza się jednorazowo⁶⁰⁰ w celu ochrony społeczeństwa poprzez odebranie przedmiotu niebezpiecznego bądź służącego do popełnienia czynu zabronionego. Można go orzec w stosunku do rzeczy należącej do sprawcy – jeśli nie wymierzono kary przypadku rzeczy – albo do innej osoby⁶⁰¹. Właścicielem przedmiotu staje się państwo.

598 *Ďalší prelomový milník: Detenčný ústav by sa mal spustiť v roku 2021*, < <https://www.health.gov.sk/Clanok?detencny-ustav-hronovce> >, dostęp: 25 lutego 2021 r.

599 *Detenčný ústav má byť pod dohľadom ministerstva zdravotníctva*, < www.domov.sme.sk/c/22044014/detencny-ustav-ma-byt-pod-dohladam-ministerstva-zdravotnictva.html >, dostęp: 27 czerwca 2019 r.

600 J. Ivor i in., *Trestné...*, s. 459.

601 I. Mencerová, L. Tobiášová, Y. Turayová i in., *Trestné...*, s. 419.

Przepadek części majątku tytułem środka zabezpieczającego można orzec w stosunku do sprawcy umyślnego przestępstwa o górnej granicy ustawowego zagrożenia wynoszącej co najmniej cztery lata bądź kilku innych enumeratywnie wyliczonych przestępstw, przez które sprawca uzyskał lub dążył do uzyskania korzyści majątkowej dla siebie lub innej osoby. Przepadek obejmuje część majątku, który stanowi dochód z przestępstwa – sąd powinien w tym celu określić wysokość nadwyżki całkowitego majątku sprawcy z okresu poprzednich pięciu lat nad majątkiem uzyskanym w legalny sposób. Jeżeli nadwyżka ta jest rażąco duża, orzeka się przepadek. Właścicielem części majątku staje się państwo.

11. Podsumowanie

W prawie słowackim zachodzi względna równowaga priorytetów między karą a środkiem zabezpieczającym. Zbiegi rozstrzygane bywają na różne sposoby, oba rodzaje sankcji są dokładnie uregulowane i ściśle ze sobą powiązane. Można nawet postawić tezę, iż nietypowy układ przepisów w Kodeksie ma właśnie na celu zrównoważenie kar oraz środków, stworzenie między nimi wyraźnego balansu.

Regulacja konstytucyjna zezwalająca na przetrzymywanie osób w zakładzie leczniczym bez ich zgody wydaje się być rozwiązaniem trafnym, skutecznie usprawiedliwiającym już na poziomie ustawy zasadniczej ograniczanie wolności, które i tak okazuje się być niezbędne w państwie prawa, omijając przy tym szereg kontrowersji, jakie rodzą niektóre uregulowania w Polsce.

Regulacje słowackie cechuje brak dbałości o spójność wewnętrzną oraz pragmatyzm. Środki ujęte są jako rodzaj sankcji, a czyn zabroniony traktowany jest jako przyczyna konieczności dokonania ingerencji prawnokarnej. Jednakże nie brakuje przykładów wskazujących na to, że charakter środków zmienia się w zależności od potrzeb ustawodawcy. Świadczy o tym chociażby możliwość zastosowania detencji wobec osób, u których stwierdzono jej przesłanki dopiero w trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności, jak i możliwość orzeczenia nadzoru ochronnego wobec osób, których zachowanie w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności wskazuje na ujemną prognozę kryminologiczną. Środki takie są wyłącznie reakcją na niebezpieczeństwo ze strony danej

Rozdział 8. Środki zabezpieczające w prawie karnym Republiki Słowacji

osoby, całkowicie oderwaną od przyczyn, dla których została pozbawiona wolności. Nie sposób uznać je zatem za reakcję na popełniony czyn zabroniony.

Oprócz tych przykładów należy zwrócić też uwagę na stosowanie zasady aktualności do orzekania środków zabezpieczających, wieloletnie funkcjonowanie w Kodeksie karnym środków zabezpieczających wymierzanych osobom prawnym, jak i wprowadzenie do katalogu środków zabezpieczających przepadku części majątku. Wszystko to łącznie wskazuje na całkowity priorytet pragmatyzmu w regulacjach słowackich nad aksjologiczną spójnością.